

GOLDMARK KÁROLY ÉLETMŰVE

Hazánk egyik legnagyobb operaszerzője, a *Sába királynőjének* világhírű komponistája, Goldmark Károly; akiről most, halálának félszázados fordulója alkalmából emlékezünk, 1830-ban, a reformkor vége felé született Keszthelyen. Édesapjának, az ottani zsidó kántornak rajta kívül még 17 gyermekről kellett gondoskodnia. Nem is volt elég ehhez a keszthelyi kántorfizetés. Ezért 1835 őszén a család elköltözött a somogymezei Tabra s onnan 1837 tavaszán Németkeresztúrra. A zeneköltő itt élte legboldogabb gyermekéveit.

Szülei hamarosan felismerték Károly fiuk zenei hajlamait s 1842-ben beírták a soproni zeneiskolába. A kisfiú gyalogosan járt be kora reggel Sopronba és vissza. Két évi szorgalmas tanulás után Bécsben folytatta tanulmányait ahol egyik, nála tíz évvel idősebb fivére, József, orvosnövendék volt. Anyagi körülményei azonban arra kényszerítették, hogy másfél évi bécsi tartózkodás után hazatérjen szüleihez. Mint magántanuló készült itt vizsgájára, amelyet néhány hónappal utóbb jó eredménnyel le is tett Bécsűjhelyen. Ez volt Goldmark első és utolsó nyilvános vizsgája. Mert bár most újra beiratkozott a bécsi konzervatóriumba, tanulmányait csakhamar megint félbe kellett szakítania most már a forradalmi események miatt.

Bécsben bezárták az iskolákat. Bátyjának, aki egyik vezetője volt az ifjúsági mozgalmaknak menekülnie kellett. Károly is hazament s most már megélhetés után kellett néznie. *Kottaun* soproni szízigazgató 1848 október elején első hegedűsnek vette föl zenekarába. Fizetése azonban csak ahhoz volt elegendő, hogy éhen ne haljon. A szízigazgató és a társulat igen megkedvelte a szerény fellépésű fiatal zenészt, és tavasszal, amikor az egész társulat Sopronból Győrbe ment vendégszereplésre, Goldmarkot is magukkal vitték.

Kevés város szenvedett annyit a 48-as időkben, mint Győr. Szinte naponként cserélt gazdát. Amikor Goldmark a társulattal Győrbe érkezett, a várost magyar kézen találta. A hadi szerencse épp a honvédek felé fordult, kik április 23-án visszafoglalták Budavárát. Győr ujjongott. A színházban állandóan magyar dalokat játszottak. Május 20-án Goldmark önállóan szerepelt egy *Bériot* hegedűhangversennyel, amelyet a Budavár ostrománál megsebesült honvédek javára rendeztek. Goldmark sok tapsot kapott.

Kinos kaland

Közben azonban az orosz cár megadta a kért segítséget Ausztriának, Ferenc József császár Pozsonyba érkezett és ott elhatározták az általános támadást. Június végén az osztrák előhadak elérték a Rábcát. Goldmark csupa kíváncsiságból néhány barátjával kiment a határba egészen a magyar ágyúk mögé. Az ellenség azonban oly gyorsan rajtuk ütött, hogy alig tudtak visszafutni. Az osztrákok hamarosan megszállták Győr városát. Goldmark a nagy zűrzavarban evangélikus kántor-barátjához menekült, akinek házában már nyüzsögtek az ellenséges katonák. A folyosón egy tiszt szeme megakadt a kopott ruhájú fiatalemberen. „Ki ez a legény ott? — kiáltotta a tiszt. — Mit csinál itt? Húzzátok rá a mundaert!” A katonák nem tudják mitevők legyenek. E pillanatban egy tá-

bornok toppant be s nyomban megparancsolta, hogy Goldmarkot a Sas vendéglőbe vigyék. Itt a nagy teremben azzal a váddal állították a törzskar elé, hogy a császárt szidalmazta. Nagy megbotránkozás! Börtön nincsen, a csapatoknak meg haladéktalanul tovább kell vonulniok. Rövid tanakodás után az ezredes kimondta a döntő szót: „Ne teketóriázatok sokat ezzel a csavargóval! Golyót a fejébe!” Szerencse, hogy Goldmark ebben az életveszélyes és kétségbeejtő helyzetében nem vesztette el lélekjelenlétét. Higgadtan és önérzetes hangon szólalt meg: „Önök ebbe az országba azért jöttek, hogy rendet teremtsenek és most azzal kezdik, hogy egy embert agyonlőnek anélkül, hogy tudnák, miért. Hiszen csak örült ember szidalmazhatná a császárt a csata után egy órával a győztes katonák előtt. Örült embert pedig nem szokás agyonlőni”. Beszédje közben rongyos kabátja alól kikandikált a nadrágtartója, amely történetesen fekete-sárga színű volt. Lehet, hogy ez mentette meg. Tény mindenesetre, hogy szabadon engedték és Goldmark visszamehetett a kántor lakásába, ahol nagy örömmel fogadták. Az éjszakát azonban még elővigyázatosságból az evangélikus templomban töltötte.

Keresnivalója nem volt többé a városban sem neki, sem a társulatnak. Mindenből kifogyva, pénz nélkül gyalogszerrel baktatott Goldmark hegedűjével a hóna alatt a színházi podgyász-szekér után, hazafelé. A Fertő közelében földi paradicsomnak tűnt föl előtte otthona, a békés és háborútól megkímélt csendes kis falu nádfedeles házikóival, amelyeket az alkony sugarai aranyoztak be. Lelki szemei előtt a gyermekkor száz meg száz élménye nuvult el újra. Elővette hegedűjét s önfeledten kezdett játszani hangszerén.

Tanulni és tovább tanulni

Goldmark hamarosan kipihente szülei körében az izgalmakat és fáradalmakat. Lelki egyensúlya is helyreállt. Egyre erősebben kívánczozott vissza a városba, ahol kedve szerint élhet a zenének. Egyelőre a közeli Sopront kereste fel újra. Megint a színházi zenekarban lett első hegedűs. Később szülei unszolására Budára ment és *Schmidt* pesti színigazgató zenekarába szerződött havi 20 forintért. Szállásra csak annyi maradt ebből, hogy egy várbeli konyhában szalmazsákon aludhatott. Télen a városi színházban, nyáron a fedett arénában játszott. Szíve vágyának engedve másféléves pesti tartózkodás után 1851-ben Bécsbe költözött. De itt is sokat kellett nélkülöznie. Annnyira legyöngült, hogy kórházba kellett szállítani. Néhány heti gyógykezelés után az orvos ezzel a szigorú megfigyeléssel bocsátotta el: „Sokat fürödni és jól táplálkozni!” Ami a fürdést illeti, nem kellett biztatni, mert kitűnő úszó volt, akárcsak édesapja Keszthelyen, akit félbolondnak tartottak, mert minden nap megfürdött a Balatonban. Ami pedig a jó táplálkozást illeti, itt a véletlen segítette rajta. Zongoratanítványai között akadt egy igen tehetséges hét éves leányka, *Bettelheim Karolina*, a későbbi világhírű énekes és ragyogó zongoraművész. A honorárium az volt, hogy minden nap ott ebédelhetett. Így tehát az orvosi intelem második pontját is teljesíteni tudta.

Rendszeresen látogatta a Carl-Theater előadásait, amelyekből rengeteget tanult. Mint zenekari tagnak is módja volt ellesni a színpad titkait. Közben rájött arra is, hogy milyen keveset tud. Végül is „autodidakta” volt, mert csupán öt hónapi konzervatórium állt mögötte. Tehát tovább tanulni és pedig sokat! De hol? Vissza a csendes Budára! Úgy is lett. *Barnay Lajos* igazgatónál nevelői állást vállalt és mellette ő maga

is reggeltől estig tanult. Ha kellett, éjjel is. Megismerkedett az összhangzattannal és az ellenponttannal. A fuga fejelemző hatása néhány hónap alatt új muzsikust értelt belőle. Amint a gyümölcsről a héj leválik érett korában; úgy peregtek le róla a bécsi színházban ráragadt zenei közhelyek. Zenei tanulmányai mellett irodalmilag is képezte magát. Szegény volt, de egész könyvtárat szedett össze. Másfél évig tartott ez a hangyaszorgalmú önképzés s most már úgy érezte, nyugodtan visszamehet — immár harmadszor — Bécsbe, a művészetek városába. Hogy útiköltségeit előteremtse 1859 áprilisában hangversenyt adott az Európa szállóban. Nagy sikere lett. Mutatja, hogy a *Pester Lloyd* külön tárcát szentelt az előadásnak. Ezzel véget is ért Goldmark huzamosabb tartózkodása Magyarországon. Ettől fogva Ausztriában él és csak időnként látogatja meg szülőföldjét. Bécs a múlt század zenei központja volt. Művészi légköre az előadói tehetségeket és zeneszerzőket odacsalogatta, ahol *Beethoven* és *Schubert* élt és halt. A nagy hangversenyeket a Redouteban tartották. Idejárt, aki jó zenét akart hallgatni. Ezzel kapcsolatban ki kell emelnünk a világhírű *Hellmesberger*-féle vonósnegyes szerepét. *Hellmesberger* hegedűjátékának odaadó melegsége, zenei felfogásának mélysége, amely a darab lelki tartalmát tárja fel, s ritka finom hallása a mestert a legelső művészek közé emelte. Bécs izlése úgyszólván ezeken a vonósnegyes előadásokon finomult ki. Ebbe az üde, élettől duzzadó körbe került bele Goldmark. A nagy költők és művészek társaságában most már szabadon szívhatta magába mindazt, amire lelke másfél évi szorgalmas elméleti tanulmányok után vágyott. *Hellmesberger* népszerűsítette Goldmark műveit, az újságok felkérték Goldmarkot zenekritikai cikkek írására. Már 1862-ben állami ösztöndíjat kapott, s így először tölthetett el egy gondtalan nyarat a fővároson kívül.

A siker útján

Egyik délután Goldmark átkutatta könyvtárát és véletlenül rábukant barátjának, *Mach* tanárnak ajándékkötetére, a *Sakuntala* című indiai dráma német fordítására. Épp ezekben a hetekben olvasta az *Ezeregy éjszakát* és képzeletvilágát egészen lekötötte Kelet csodás világa. Fogta gyorsan ceruzáját s egyfolytában megállás nélkül vázlatyszerűen megalakította első szimfonikus jellegű nyitányát. A kész partitúrát azután beküldötte a filharmonikusok próbájára. Itt az volt a szokás, hogy a zeneszerek szavazással döntöttek az egyes darabok elfogadásáról. Goldmark művét alig kezdték játszani, az arcok kipirultak, a zene menete meggyorsult s hatalmas tapsorkán tört ki a zártkörű próba végén. A zeneszereket teljesen elbűvölte a zene újszerű szépsége. Goldmark ezzel a *Sakuntala*-nyitánnyal egyszerűben ismeretessé vált az egész kontinensen.

Ebben az időben történt az is, hogy Goldmarkot egykori tanítványának, *Bettelheim* Karolinának édesanyja ezekkel a szavakkal köszöntötte: „Képzeld, Goldmark úr, mit mondott az operaházi főrendező a minap a leányomról: Nézzétek ezt a leányt, ezt az arcot, hát nem szakasztott olyan, mint a Sába királynője?” Nyilván *Chopin* francia festő híres képére, a Sába királynőjére hasonlíthatott Karolina. Goldmark akkor már rég áldozott valamilyen operáról, de nem találta meg a megfelelő tárgyat. A „Sába királynője” ám nyomban megragadta képzeletét. Hazatérve mindjárt vázlatot készített. De még három évnek kellett eltelnie, amikor egyik őszi délután a Graben közelében találkozott *Mosenthal* ismert bécsi íróval, aki úgy melleleg megkérdezte: „Nem volna kedve operát

írni?” Goldmark örömmel válaszolta: „Ez minden vágyam.” Az író másnap már át is adta vázlatát a *Sába királynőjéhez*. Két héten belül készen volt az első két felvonás szövege. És Goldmark, aki karéneket még sohasem írt és zenei formatant sem tanult, pusztán zenei ösztönének sugallatára elindult az operaszerzés nagy útján. Vezérelve az volt, hogy a cselekmény lelki tartalmát a zene színes nyelvén fejezze ki. Sokat jelentett számára már az, hogy tíz esztendőn keresztül estéről-estére hegedült a színházban. És mégis mekkora erőfeszítés kellett ahhoz, hogy Salamon király pompaszerező udvarának hangulatába ringassa magát és hogy keleti színezetű templomi karéneket szerkesszen anélkül, hogy protestáns zoltárdallamot avagy katolikus Mária éneket használjon fel. A nehézségeken ritka beleérző képessége segítette át. Annyira lelkiismeretesen komponált, hogy minden felvonást kétszer alkotott meg. Magának a királynőnek történetét a biblia szövekszerű elbeszélése alapján építette fel. Hét esztendőn át dolgozott az operán, amelyet 1875-ben mutattak be először Bécsben. Zsúfolt ház, óriási siker. Még azon a télen harminczor adták elő. A következő évben már Budapesten is színre került s néhány évre rá egész Európában. Az olasz előadásokat maga a mester vezette s ezért heteken keresztül Rómában tartózkodott.

Az antik világ elméleti, a renaissance műremekei művészi továbbfejlődését nagyban befolyásolták. Érdekes, hogy az olasz levegő mennyire kizökkentette a keleti témakörből. A keleti triolát máról-holnapra a germán kvartugrás váltotta fel. Másik neves műve a *Merlin* című opera, Artus király romantikus világába vezet, Merlinhez a hírhedt bűvészhez. Tizenegy éven át dolgozott ezen a művén, amellyel 1886-ra készült el. Az eredmény egy új Goldmark, aki Wagner Richárd teremtő hatása alatt a drámai elem mindenhatósága felé sodródik, a kromatika vezérszerepét keresi és halmozza az ún. enharmonikus modulációkat. A *Sába királynőjénél* a mester önmagából komponált, vallási benyomásaiból merített, amelyeket édesapjától öntudatlanul ellesett. (Vannak, akik azt állítják, hogy édesapja még tehetségesebb volt nála, csak nem tudta.) A Merlin tárgyát viszont kívülről vette, zenéjét immár hűvös technikai fölényrel szerezte. Az érzéki és égi szerelem azok a pólusok, amelyek között e már keresztény jellegű mű mozog.

E két első operának nagy sikere lehetővé tette Goldmarknak, hogy ezentúl néhány hónapot a fővároson kívül üdülésre is fordíthasson. Harminc esztendőn keresztül minden nyarat a kies Fusch völgyében töltött, 1891-től kezdve pedig az első világháború kitöréséig egyik barátjának gmundeni villájában lakott. Barátja egy kis szobát rendezett be neki, ahol, ha kedve tartotta, zavartalanul dolgozhatott. Ezen a helyen készültek újabb munkái, mint például a világhírű A-móll hegedűverseny. Goldmarkot nyári tartózkodási helyén egy alkalommal egy újságíró lepte meg, aki beszélgetés közben feltette a kérdést: „Mester, melyik művét szereti a legjobban?” Célzott is rá, hogy bizonyára a *Sába királynőjét* fogja megnevezni. „Nem Uram — válaszolta Goldmark —, mást jelent a világsiker és mást a kedvenc mű. Ha erről beszélhetnék, úgy a *Hadi-fogoly* című operámat tekinteném annak.” Az új opera a trójai háború főhősének, Achillesnek és Briseis rabnőnek szerelmét vázolja. Zenéje nem olyan színpompás, mint a *Sába királynőjéé*, nem is rideg mint a *Merliné*, hanem előkelő, nyugodt és kimért. Kerül mindent, ami mindennapi, sőt kerülí az is, ami népszerű a zenében. Így azonban fárasztja a hallgatót, s nem is aratott sikert.

Új témák felé

A költő efeletti elképedetlenedése nem sokáig tartott. Kezdt új szöveg után nézni. Most valami olyasmire vágyódott, ahol egyszerű emberekről van szó és a cselekmény a jelenben játszódik le. Éveken keresztül keresett, de hiába. Még az ismertebb magyar népszínműveket is átlapozta. Olykor megtetszett neki valamilyen tárgy, de nem volt költő, aki alkalmas szöveggönyt készített volna hozzá. Ha pedig akadt író, nem volt megfelelő a szöveg. S így múlt el majdnem egy évtized. Egyik barátja, *Willner* 1894 elején felhívta figyelmét *Dickens* „Házi tücsök” című novellájára. Megvolt, amit keresett: boldog egyszerű emberek élete, akiket a szeretet köt össze. Hozzáfogott tehát 64 éves korában s 1896-ban be is fejezte. A darab valóságos diadalutat futott be egész Európában. Nincsenek benne démonok, se szenvedélyek. A tűzhely mögött meghúzódó tücsökről van szó, a háznak védőtündérééről. Ki ne ismerné a *Házitücsök* híres prologusát vagy *Dott asszony* bájos keringőjét? Szóval a falu szépsége lép itt előtérbe. *Goldmark* a természetért mindig rajongott. Kórusművei és dalai az erdők zsongását éreztetik vagy a hegyipatakok csobogását.

Van *Goldmark*nak egy műve, amely teljesen a falusi élet iránt táplált vonzalmából, a természet iránt érzett rajongó szeretetéből sarjadt, s ez a *Falusi lakodalom* (Op. 26). Nem szimfónia, mert nem az egész emberiséget öleli fel, hanem egy szerényebb öt tételes zenekari mű, de talán népszerűbb, mint a *Sába királynője*. Azt hiszem, *Goldmark* igen boldog órájában szerette ezt a remekét. A szigorú *Brahms* mondta róla: „Ez az ön legjobb műve; tiszta szepplötelen, mint amilyen *Minerva* lehetett, amikor kiugrott *Juppiter* agyából.” *Erkel* Ferenc felkérésére, a filharmonikusok már 1876-ban bemutatták Budapesten. Így érkeztünk el *Goldmark* életének hetedik évtizedéhez. A nélkülözés kezdeti éveit után a viszonylagos jólét időszakát következett, most pedig a zavartalan nyugalomé. A zaklatott ifjú éveket az öregkor derűje váltotta fel. Munkás visszavonultságát időnkint újabb műveinek bemutatói szakították meg, vagy egy-egy jubiláris ünnepség, amelynek során Magyarországon vagy Ausztriában egyforma lelkesedéssel ünnepelték a mestert. Számunkra nevezetes az ötödik opera, a teljesen Wagneri alapokon megkomponált *Götz von Berlichingen* bemutatója. *Willner* állította össze a librettót Goethe drámájából. Ezúttal történt először, hogy *Goldmark* a magyar fővárosnak engedte át az ősbemutatót 1902 december havában. Az operát *Váradi* Sándor fordította magyarra. Stílusvilága azonban, amely szinte teljesen melodramászerű beszéden alapszik, a közönségnek nem tetszett. Hiába voltak a hatásos karbetétek és a ragyogó hangszerezés. Maga *Goldmark* is résztvett a próbákon. Hogy az ezzel járó fáradalmakat kipihenje, hosszú sétahajózáásokat tett a Dunán a Boráros tér és Óbuda között. Egy alkalommal kísérőjével kiszállt a Lajos utcai kis kocsmá megtekintésére, ahol ifjúsága idején esténként *Richter* János barátjával muzsikált a vendégeknek.

Goldmark ugyanebben az évben egy magyaros motívumokra felépített szimfonikus költeményt is írt, a *Zrinyit*. A 73 éves mester a magyarónak békés hangulatával kezdi ezt az érdekes művét, majd megszólalnak a kürtök és kezdődik a csata. Sokan azt hitték akkor, hogy ez a mű egy keletkező magyar drámai műnek bevezetése lesz. Azonban nem így lett. Ám 1909-ben 79 éves korában újabb magyar ihletésű alkotással lep-

te meg kortársait Goldmark. Címe ennek: *Ifjúságom napjaiból*. Magyaros lüktetésű hangok nyitják meg ezt a különös művet. Érezzük, hogy magyar területen járunk. Az ifjú Goldmark magyar földön töltött évei csendülnek meg a zenében.

Termékeny öregség

Az idős kor tulajdonsága, hogy az ember szívesen foglalkozik emlékeivel. Goldmark nemcsak zeneileg dolgozta fel, hanem irodalmilag is megörökítette ezeket. (*Erinnerungen aus meinem Leben*, Wien, 1922). Feljegyzéseit majdnem mind emlékezésből írta, mégis nagyon kevés benne a téves adat. A könyv érdekes dokumentuma egy nemes lélek küzdelmeinek. Goldmarknak egyébként kitűnő tolla volt: szellemes, találó aforizmák, mély gondolatok váltakoznak nála. A visszaemlékezés órái Kiss József egyik költeményét juttatták eszébe, amelyben a menyasszonyi koszorú hervadt leveleiről olvasunk. A vőlegény csókjai, az eskető pap szavai, a vendégek hosszú menete, a díszes hintók s a kezekre lecsorduló könnyek mindmegannyi emlékcseppek amelyek úgy elrepültek, mint a madár csőréből a csicsergő hang. S valóban ilyen hangulatú költemény megzenésítésével fejezte is be a mester műveinek hosszú sorát.

Goldmark 80 éves korában sem érezte magát öreg embernek. Nagyon megsértődött, ha valaki megcsodálta frissességét. Neki nem is kellett fiatalságát színlelnie. A világgal együtt haladt az utolsó napig. Órákig sétált, erősen dohányzott, szívesen poharazgatott, olykor nagyokat evett és szívesen felejtette rajta a szemét egy-egy szépségen. Ezt természetesen és a művészi alkotás elengedhetetlen feltételének tartotta. Szójárása volt: „Tudja kérem, repedt poharak nem mennek szét!” Igaza van Eschenbachnak is: „Öreg ember vagy leszűrődik, vagy megcsontosodik.” Goldmark az előbbi kategóriába tartozott s távol maradt tőle bármi mezevség. Az öregség valósággal megdicsőítette, mint olyan embert, akit a szenvedély lobogó lángja élete végéig a hegycsúcson fénylő esti pirhoz hasonlóan izzásban tart. A megbékélt lelkihangulatnak, amely az élet minden diszsonanciáját derűs harmóniában oldja fel az élet alkonyán, ismétlem, ennek a lelki hangulatnak mintegy szimbóluma lett a 78 éves mester utolsó operája, a *Téli Rege*. Hihetetlen erőpróbája lett ez az alkotás Goldmark teljesítőkéességének. Berlinben adták először és utoljára Budapesten 1910-ben a jubileumi ünnepségek során. A szöveggönyvet *Shakespeare* ismert színművéből ismét *Willner* írta. A *Házitücsök* lírai báját és előbbi drámáinak szenvedélyességét ötvözi össze igen szerencsésen ez a partitúra. Benne újra elérte Goldmark a *Sába királynője* magaslatát.

Minél többet írt Goldmark, minél szebb műveket alkotott, annál szerényebben viselkedett. Szerénység, előzékenység volt Goldmark egyik legsajátosabb, legjellemzőbb vonása. Ez nem volt leplezett büszkeség, ahogy az emberek mondani szokták. Nem! Goldmark nagyon ismerte az értékeket. Utálta a klikkszerűséget és mégjobban a reklámot. Mindenkit elutasított, aki bármilyen célna élettrajzi adatokat kért tőle. Következésképpen ragaszkodott művészi álláspontjához, melynek értelmében a teremtő művész munkáiban él és az értékelést innen kell meríteni. Akinek tehát az ő személyiségéhez adatokra van szüksége, mélyedjen el munkáiban. A rendszerint akarata ellenére rendezett ünnepségeket nem szerette. Az óvációkat féltékenyül köszönte meg s meghajlásában mindig volt valami bocsánatkérés. Még az utolsó próbákon is erős lámpalázzal küz-

dött. Sikereit a közreműködők elsorangú munkájának tulajdonította. Ez nem volt póz, hanem veleszületett szerénység, puritán lelkület s talán az önbizalom hiánya is.

Mindvégig pontos napirendet tartó ember maradt. Korán kelt, reggeli előtt sétált és alatta nyelveket tanult. Ha pont 8 órakor a reggeli nem volt készen, a gyászinduló hangjai hangzottak fel szobájából. Utána elszívta szivarát s elbeszélgetett. Ezalatt eléggé erőre kapott s kiment barátjával a zöldbe egészen délig. Jó és rossz időben egyaránt. Ebéd utánra maradt a megszokott tarokk. Este pedig többnyire muzsikáltak. *Brüll* Ignác barátja zongorázott, huga, *Schwarz* Hermína, a jeles énekesnő énekelt. Így ment ez, míg a kis művészi kör fel nem bomlott. Ezután Goldmark már csak Abbáziába ment nyaralni. Órákig elült a víz mellett, délután pedig kikocsikázott volt kedves tanítványával, *Gomperz né Bettelheim*. Karolinával, életének legnagyobb, de mindig gondosan titkolt szerelmével. Csak egy kikötése volt a tengerparti fürdőben: „Minél kevesebb társaságot lássak.”

1914 augusztus 2-án elrendelték a Monarchiában a mozgósítást. Az öreg úr nagy izgalomban azonnal útra kerekedett. Attól félt ugyanis, hogy szeretett unokájától, Karlitól, akinek be kellett vonulnia, nem tud elbúcsúzni. Utazás közben elvesztette csomagját, amelyben egy 85 éves korában komponált zongora-ötös volt beletéve. Nagy volt a bánata, de még nagyobb az öröme, amikor a hordár néhány napra rá megtalálta. Ezt írta akkor: „Úgy éreztem magam, mintha egyik hozzátartozóm tért volna vissza a háborúból.” Ugyanebben az időben egyetlen leánya, Hermína, *Hegenbarth* Ernő szobrászművész felesége felköltözött Bécsbe, hogy fia, Karli közelében lehessen. Karli azonban csakhamar a szerbiai hadszíntérre került és elesett. Unokája szomorú elvesztése rendkívül megviselte Goldmarkot. Ágynak dőlt s nem is kelt fel többé. Úgy halt meg 1915 január 2-án, hogy a falon függő Beethoven-képet nézte. Szimbóluma volt ez a néma tekintet szeretettől áradó életének, szimbóluma annak a viszsza-vonuló és magabazárkózó embernek, aki csendben, szinte elbújva élt és dolgozott, aki soha mást nem háborgatott és szemeit mindig, még a legnehezebb időkben is, a magasba, az ég felé irányította.

*

En, e sorok írója, a család baráti köréhez tartoztam, szülővárosában harminc éven át foglalkoztam műveivel, előadásokat tartottam róla, kutattam a család hagyományait és történetét. Ennek gyümölcse lett 16 hosszabb-rövidebb — folyóiratokban és önállóan megjelent — Goldmark tanulmányom. Vizsgáltam és gyűjtöttem bennük azokat a testi és lelki tényezőket, amelyek a nagy művész jellemvonásait és puritán lelkiségét alakították és táplálták.

Adassék tisztelet halálának 50 éves fordulópontján nemcsak a nagy művésznek, hanem Goldmarknak, az embernek, aki egykor a katolikus szentmise szent zenéjétől szinte megittasodva, a bibliai tárgyú *Sába királynője* vallásos ihletésű muzsikáján keresztül a hatalmas ívelésű, vegyeskarrá és nagyzenekarrá írt 113. zsoltár megalkotásáig egyre feljebb emelkedett. Puritán életpályáját önmaga jellemezte a legszebben:

*Éltre törni nem tudtam,
Másokkal menni nem akartam,
Inkább egyedül haladtam ...*